

REJSE MOD UKENDT MÅL

– historien om et filmhold på afveje

af Ulla Hjorth Nielsen

Statens Filmcentral

Rejse mod ukendt mål

Sverige, 1983. 46 min., 16 mm, farve, dansk tale, danske undertekster. Producent: AB Rörliga Bilder/Stig Holmquist. Manuskript, instruktion, kamera, klip: Stig Holmquist. Tone: Jon Knutsson. Interviewer: Bo Bjelfvenstam. Dansk bearbejdelse: Telefilm, Ib Makwarth, 1985. Speaker: Lise K. Dallerup. Oversætter: Lejf Petersen. Distribution: Statens Filmcentral.

Denne pjece er udgivet af Statens Filmcentral, 1987. Statens Filmcentral, Vestergade 27, 1456 K. Statens Filmcentral, Lundingsgade 33, 8000 Århus C.

Layout: Kjeld Brandt.

Handlingen

I »Rejse mod ukendt mål« møder vi en lille familie i det etiopiske højland: *Ittito Getahun* og hendes tre børn, drengene *Tekto* og *Tesfa* og datteren *Alem*. Familien venter besked fra faderen, der i flere år har været bortrejst for at søge bedre levevilkår for sig og sin familie i de frugtbare landområder i den sydlige del af Etiopien. Filmen beskriver bjergbøndernes daglige gøremål. Pludselig kommer der brev fra faderen. Han har det godt, og de kan roligt rejse afsted til deres nye hjem, skriver han.

De tager afsked med slægtninge og venner og det smukke lys over bjergtoppene. En kredsende ørn følger symbolsk familien på vej.

Efter en uges transport til fods, pr. lastbil og bus når de frem til faderens opholdssted flere hundrede kilometer mod syd. De glæder sig, men er naturligvis også ængstelige for, hvordan det nye og anderledes liv vil forme sig.

Gensynsglæden er stor, men faderen har slet ikke øn-

sket, at familien skulle komme. Tværtimod ville han hellere være rejst hjem, men er mod sin vilje blevet tvunget til at blive i denne landsby, der mere ligner en fangelejr. Og hermed hører den traditionelle og ufarlige bestillingsfilm, med en tilsyneladende objektiv speakerkommentar, op. To trediedele henne i et samlet forløb på 45 minutter går filmen på afveje. Hidtil har filmholdet ladet sig føre på afveje og er rejst imod et ukendt mål, i forhold til hvad myndighederne havde fortalt om landsbyen. Nu tager filmholdet revanche ved at gå kritisk til værks.

I landsbyen er alle mennesker utilfredse med forholdene. Bortset fra glæden ved at kunne sende alle børn i skole, er livet blevet et helvede. Bønderne går sultne i seng og kriminaliseres, når de for at overleve sælger fællesdyrkede afgrøder illegalt. De føler sig ikke som tyve, for de har jo selv været med til at dyrke jorden. Alligevel straffes de hårdt. Filmen påviser den ene urimelighed efter den anden.

En film på afveje

»Rejse mod ukendt mål« er oprindelig en bestillingsfilm, men fordi filmen gik på afveje, har initiativtageren aldrig fået det færdige produkt.

Den etiopiske statslige hjælpeorganisation, *Relief and Rehabilitation Commission*, ønskede en objektiv skildring af folkeflytningen og indledte i 1983 et samarbejde med UNICEF, der i hovedsagen skulle financiere projektet. Den svenske forfatter og dokumentarmand, *Stig Holmquist*, der før har filmet i Afrika, skulle lave filmen. Etiopien har i mange år været et temmelig lukket land for udenlandsk presse. Det skyldes bl.a. den borgerkrig, som landet har ført med Eritrea siden 1962, hvor Eritrea blev tvunget ind i det etiopiske rige. Uafhængighedskrigen ønskes forbigået i mest mulig tavshed, og kaldes da også internationalt for »den glemte krig«, fordi den ikke længere har verdenspressens bevågenhed. Men heller ikke tvangsflytningerne har den etiopiske regering ønsket at skilte med før denne film, som man regnede med at have fuld kontrol over.

På den baggrund fandt det svenske filmhold sig nødtvunget i, at det var umuligt at lave en ordentlig research, før optagelserne gik i gang. Svenskerne forudsatte, at kollektivlandsbyen fungerede som beskrevet af myndighederne og skrev manuskript derefter. Derpå

begyndte de at filme familien i bjergene. Ovenikøbet var det Stig Holmquist, der ved hjælp af en tolk, formulerede brevet fra faderen og på den måde satte fart i begivenhederne. Dog var familien informeret om, at de under alle omstændigheder skulle være flyttet et par måneder senere, men alligevel!

Indholdet af brevet, nemlig at faderen befandt sig godt i de nye omgivelser, var det rene digt. Ittito Getahun og hendes børn begav sig derfor på vej i den bedste tro på en tryk fremtid sammen med deres far.

Det to mand store filmhold havde som tolk en officiel bureaukrat og en guide til at hjælpe sig. Guiden blev hurtigt ligeså skuffet som svenskerne over de herskende forhold for nybyggerne: »Vi fandt ingen, der var positivt indstillede – det stemte ikke nogen steder – og det mærkede regeringsfyren jo også.« S.H. Guiden hjalp filmholdet med at sætte de hemmelige interviews med landsbybeboerne i stand. Efter i alt 3 ugers optagelser rejste filmholdet til Addis Abeba. Undervejs opstod idéen til, hvordan de modstridende filmstrimler kunne komme til at hænge sammen, uden at give Stig Holmquist moralske skrupler. Da svenskerne skulle tilbringe et par dage i hovedstaden, skyndte de sig klogeligt at placere råfilmene på den svenske ambassade. For det viste sig

nemlig, at der kom besøg på hotellet af folk, der gerne ville have fingre i optagelserne. Direkte at konfiskere materialet prøvede myndighederne af diplomatiske grunde ikke, og det betød, at råfilmen kom med ud af landet. Senere frikøbte Holmquists produktionsselskab, *Rörliga Bilder*, rettighederne via UNICEF.

Først et par år efter filmens tilblivelse begyndte der i Etiopien en debat om de problematiske konsekvenser af at tvangsflytte befolkningen. Det skete efter at chefen for sundhedsprogrammet og flere andre højtstående embedsmænd var hoppet af til vesten i protest mod den forføjede politiske kurs. I dag indrømmes det officielt, at ensrettende teorier ikke altid lader sig forene med virkelighedens mangfoldighed.

For Stig Holmquist blev filmen et lærestykke i, hvordan man *ikke* skal lave u-landsfilm, for hvis han havde redigeret filmen til de etiopiske myndigheders tilfredshed, havde det jo været en hån mod de implicerede mennesker. At filmen foreligger som en film, der handler om, hvordan man laver u-landsfilm er derfor også en indirekte afsløring af, hvordan der hugges en hæl og klippes en tå i en mængde andre film og TV-reportager, når researchen har været for ringe og filmskaberen for kynisk eller fejg til at mobilisere det mod, der skal til for at stå frem og indrømme, at den er helt gal.

Stig Holmquist har gjort, hvad den etiopiske regering burde gøre, ikke bare i denne sag, men i mange andre.

Tvangsflytninger

Filmen tager sit udgangspunkt i Wollo Provinsen i Etiopiens højland. Et område, hvor der ganske vist altid har levet mennesker, men også en del af landet, der oftest rammes af tørke med katastrofelignende tilstande til følge. Senest i 1985 hvor mange tusinde mennesker døde af sult og tørst.

En omend endnu større katastrofe ramte Wollo Provinsen i 1973-74, og som en udløber heraf blev Etiopiens kejser, *Haile Selassie*, der enevældigt havde regeret landet siden 1931 (bortset fra de italienske fascisternes overherredømme fra 1936-41) styrtet.

Haile Selassie var en meget hård diktator, der i årevis havde ladet landet stå i stampe. Og det militærregime, af socialistisk observans, der overtog magten efter ham, begyndte et storstilet udviklingsprojekt for at afværge, at fremtidige tørkeperioder skulle få sådanne tragiske følger for befolkningen. Drømmen var på få år at forvandle det primitive feudale Etiopien til en produktiv mønsterstat.

Befolkningen fra de isolerede og gølge bjergområder i nord skulle flyttes til sydligere egne af landet, hvor regnperioderne er til at stole på, fremfor i bjergene hvor klimaforandringer har fået regnen til at holde sig væk. Der er ingen tvivl om, at hovedårsagen til tvangsflytningen

fra starten har været et oprigtigt ønske om at forbedre de hårdt trængte bjergbønder eksistensvilkår. Samtidig har drivkraften været en produktionsforøgelse til gavn for hele samfundet og sidst men ikke mindst en kontrol med befolkningen, som er langt nemmere at holde i skak, når den er koncentreret, fremfor når den lever spredt.

Forbilledet for etioperne har været udviklingen i Tanzania. Her opstod i slutningen af 60'erne tanken om etablering af de såkaldte Ujamaa landsbyer. Siden er millionvis af bønder blevet samlet i produktionsenheder for at effektivisere landbruget og forbedre levevilkårene. Og Tanzania har påvist store fremskridt. Sundhedsforebyggende arbejde, bedre ernæring og intensiv skolegang pynter i statistikken, og det er derfor ikke sært at de øvrige uafhængige afrikanske stater med socialistisk styreform har skævet til resultaterne.

I 80'erne er lovprisningen af ujamaa-idéen helt forstummet, og tvangsflytningen forlængst ophørt. Ujamaa-idéen er blevet tabu i medierne, hvilket opfattes som en stor indrømmelse i Tanzania. Medaljens bagside har været, at nok har landsbyerne løst nogle problemer, men blot for at skabe nogle andre. Hvad hjælper det f.eks. at nedlægge landsbysmedjerne, når landarbejderne mangler hakker til at dyrke jorden med, blot fordi man nu har bygget en fabrik der skulle producere hakker, men som hverken kan efterkomme efterspørgs-

len endsige rationelt få distribueret de allerede fremstillede og helt uundværlige redskaber. Kostbare moderne landbrugsmaskiner står som rustne monumenter, fordi ingen kan vedligeholde dem, og hakker er blevet sortbørsvarer. Klart nok har bønderne i Tanzania mistet tålmodigheden. Resultatet er, at de fleste kollektivarealer nu er delt op i mindre jordlodder, som den enkelte bonde har råderet over. Lede og kede af livet som fæstebønder var befolkningen nemlig holdt op med at dyrke andet end deres egen lille bitte jordlod, akkurat som bønderne i »Rejse mod ukendt mål« beretter om. At mennesker går til grunde gennem tvang, giver filmen et godt indtryk af. Mændene føler sig proletariseret i den forstand, at man forsøger at indoktrinere dem til at føle sig som arbejdere.

Men deres identitet er den frie bjergbondes. En selvstændig mand, der måske engang har ejet et par okser, og under alle omstændigheder har forsynet sig selv og sin familie. At nybyggerne desuden ikke kan spise sig mætte og lever under ringere boligforhold end tidligere, forstærker kun yderligere landsbyens karakter af et fængsel. I protest imod forholdene er bønderne begyndt at brænde de fælles dyrkede afgrøder af inden de køres bort til andre dele af landet, fortæller en ulykkelig bonde. Denne tvungne kriminalisering er yderligere med til at nedbryde mændenes stolthed.

Ved at samle befolkningen i enheder på 10-20.000 mennesker opnår myndighederne en vis kontrol med deres færden og sikrer dermed politisk stabilitet. Ud fra filmen at dømme er der tale om håndfaste disciplinære metoder til opretholdelse af ro og orden. I modsætning hertil er det umuligt at føre en tilsvarende kontrol i de øde og ufremkommelige bjergegne. Individualisterne her kender deres område ud og ind, og ville måske i en tilpas presset situation søge sammen i forsvaret af en truet frihed. Med andre ord: partisanvirksomhed er enhver totalitærstats mareridt, og den trives pr. tradition bedst i bjergområder. At Eritrea i de sidste 25 år har ført partisankrig for sin uafhængighed lige nord for Wollo Provinzen, og stædigt kæmper imod sovjetisk materiel på den etiopiske side, hører med i de overvejelser man har haft om at flytte en anden del af befolkningen, der kunne få fikse idéer.

Når Etiopien alligevel er begyndt at komme med indrømmelser omkring tvangsflytningsprojektet indenfor de sidste par år, skyldes det ikke alene befolkningens pres eller ekkoet fra Tanzania.

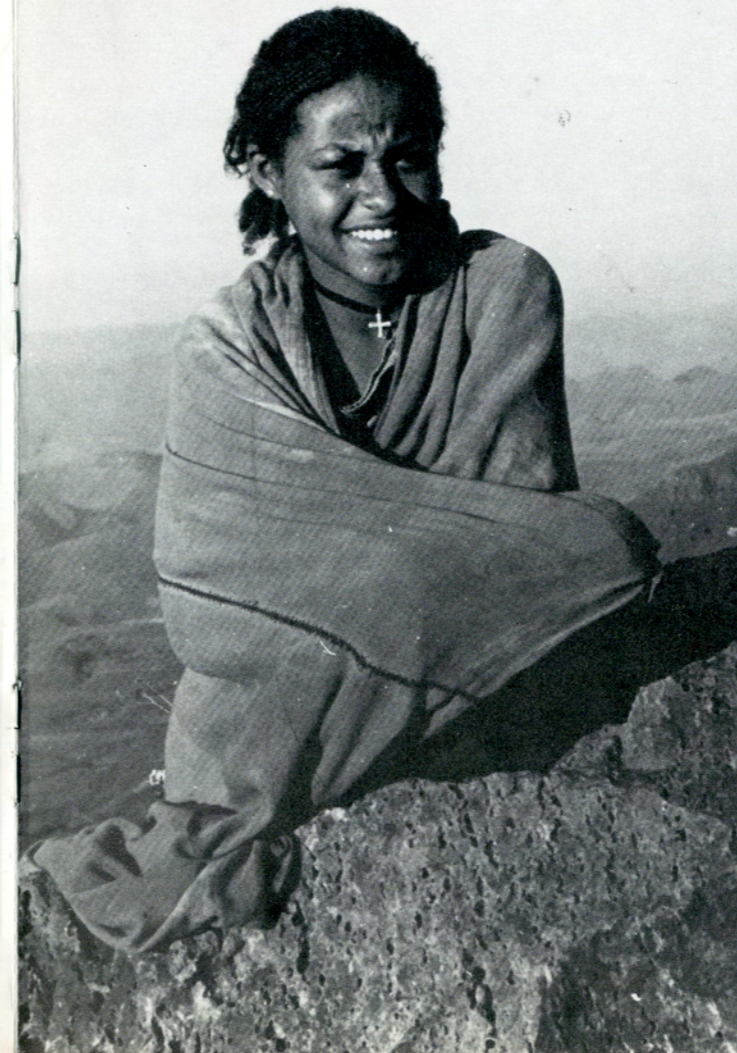
En statsmagt indrømmer først sin fejlslagne kurs, når den helt eller delvist har opnået hvad den ville, i dette tilfælde at flytte et bestemt antal mennesker. Først da bliver det opportunt at indrømme fejltagelser. Og så er det jo nemt nok at vise systemets menneskelige ansigt.

Folk har nemlig heller ikke mulighed for at vende tilbage.

I det florumvundne fremskridts navn har den samme politik været praktiseret fra dansk side, og de tilsvarende forklaringer er fulgt i kølvandet. Det gælder de grønlandske tvangsflytninger fra udsteder og den nedlagte mine Qutdliggssat i 50'erne og 60'erne. For ikke at tale om at fangerbefolkningen i verdens nordligste by, Qaanaaq, i 1953 måtte vige deres boplads, fordi den amerikanske Thulebase skulle ligge lige præcis på det sted, hvor de og deres inuitforfædre havde levet i de sidste tusind år.

Omkostningerne for det enkelte menneske, der bliver rykket rundt, vejer uendelig lidt i bureaukraters magtfulde hænder i syd som i nord – øst eller vest. I Tanzania forsøger man at rette op på de mest indlysende skævheder imellem teori og praksis, i Etiopien er debatten i fuld gang, men bl.a. i Angola tvangsflyttes der for fuld kraft, på trods af de andre afrikanske landes dårlige erfaringer – altså et godt bevis på, at de politiske mål helliger midlet.

Problematikken og konsekvenserne er de samme overalt. En desillusioneret landbefolkning uden håb for fremtiden fordi omvæltningerne er sket altfor hurtigt, hvorefter udviklingen er gået totalt i stå. F.eks. kvalt af, at de avancerede landbrugsmaskiner, der rigtig skulle få gang

i produktionen mangler reservedele og vedligeholdelse, når eksperterne fra de glade giverlande er rejst hjem igen.

U-landsfilmen

Genremæssigt adskiller »Rejse mod ukendt mål« sig radikalt fra de u-landsfilm, som man normalt ser.

I almindelighed kan dokumentarfilm om den 3. verden opdeles i fem kategorier: *Den politiske dokumentarfilm*, hvor synsvinklen er klart politisk farvet; *den etnografiske film*, der beskriver kulturfænomener, men ikke tager stilling; *den geografiske film*, der ganske nøgternt måler og vejer alting; *projekt- og hjælpefilmen*, der som hovedformål har at skabe PR for et katastrofeprojekt e.l. og endelig *u-landsproblemfilm*, der kritisk forsøger at af-dække et emne og muligvis skitsere nogle løsninger.

»Rejse mod ukendt mål« passer både ind i første og sidste kategori, fordi den så at sige skifter standpunkt undervejs. Hertil kommer yderligere, at den skaber sin helt egen niche, da Holmquist pludselig er fysisk til stede på filmen, lader sig interviewe o.s.v.

Filmens første del kan karakteriseres som politisk dokumentarfilm, fordi der er lagt op til en agiterende konklusion á la: Det er svært at skulle rejse for aldrig mere at

vende tilbage, men lykken venter forude, fordi det etiopiske samfund er socialistisk og indrettet til alles bedste. Det tager tid at bygge et perfekt samfund op, men udviklingen går i den rigtige retning. Filmen fokuserer på den lille familie og tilskueren bibringes en identifikationsmulighed med pigen, Alem.

Først i *filmens anden del* bliver tonen kritisk indigneret. De medvirkende kommer til orde og filmholdet træder ind i billedet. Normalt er filmskaberer højt til stede som mikrofonholder i en interviewsituation. Her skaber blotlæggelsen af hele problemkomplekset en verfremdungeffekt, der normalt kun opleves i visse spillefilm. Stilistisk er filmen en kombination af iscenesat dokumentarisme, d.v.s. at personerne bliver bedt om at udføre en dagligdags handling under kameraets snurren, almindelig reportage (under transporten) og interviews, der skal opklare dels landsbybefolkningens utilfredshed dels filmholdets dilemma.

Filmens sidste del består netop af en vekselvirkning imellem holdets problemer med at tackle opgaven og u-landsproblematikken som sådan.

Filmens hovedtema er blevet anderledes end først tænkt. De moralske og etiske spørgsmålstejn, der kan stilles til dokumentarfilms troværdighed i almindelighed og til u-landsfilm i særdeleshed, er blevet det primære, tvangsflytning og kollektiveringsproblemer i Etiopien, det sekundære tema.

Det betyder, at tilskueren får to filmoplevelser: en lag på lag film, hvor det ene stykke udvalgte virkelighed bryder igennem det andet, som et spejl, der splintres.

Tro ikke på det du ser...

Filmhistorien og det 20. århundrede er som bekendt omtrent lige gamle. Fra begyndelsen har filmmediet delt sig i to hovedretninger: den opdigtede virkeligheds: *fiktion* og den eksisterende virkeligheds: *dokumentarisme*. Fra Europa og USA blev der sendt filmfotografer til fjernere verdensdele for at optage særprægede stammeritualer o.l. for indenfor den dokumentariske retning blev reportager fra eksotiske egne meget hurtigt populær underholdning.

Seriøs oplysning om de fremmede folkeslag var der aldrig tale om. Jo mere dramatisk og vildt de indfødte optrådte på filmstrimlen, desto mere tillokkende fandt publikum i fotografernes hjemlande dem. Ikke sært at filmen i mange år udelukkende blev betragtet som kulørt markedsgøgl og en god forretning.

I 30'erne slog især de engelske dokumentarister fast, at film der tager deres udgangspunkt i virkeligheden, for at

gøre sig fortjent til betegnelsen *documentary* ikke kun skulle være et udvalgt snit af virkeligheden, men en kreativ bearbejdning af samme.

De klassiske dokumentarfilm vidner om den respekt for mennesket, som senere dokumentarfilmskabere har taget ved lære af. Med TV's fremkomst blev efterspørgslen efter faktaprogrammer meget stor. På det samme tidspunkt blev alle tidligere europæiske kolonier gradvist uafhængige, og de var derfor godt stof i den billeddækkede nyhedsformidling. Det betød imidlertid, og betyder stadig, at den nødvendige research for at give et reelt billede af nogle faktiske begivenheder ofte svigtes. Tidspresset kan medføre, at journalister begår den samme fejl som reportagefotograferne i århundredets begyndelse, nemlig at den dybdegående journalistik må vige for den hurtige sensationshistorie. Dertil kommer, at det til stadighed er mere almindeligt, at europæere og nordamerikanske nyhedsformidlere og filmfolk vender hjem fra den store verden med levende billedreportager, end at filmfolk fra de pågældende nationer får lejlighed til at beskrive sig selv i billede og lyd. En vis medieimperialisme finder på denne måde sted døgnet rundt. Hvad angår den mere gennemarbejdede u-landsfilm, kan det også tit ske, at man som tilskuer spørger sig selv for hvis skyld den slags produceres. For som regel kommer befolkningen ikke til orde i filmen, og deres ansigter afslører kun undren over, at en lille flok hvide

mænd render rundt med mærkelige apparater foran ansigtet. I isolerede områder har de afbildede mennesker aldrig set film eller TV, så de forstår naturligvis overhovedet ikke, hvad der foregår. Og hvor mange filmfolk tager tilbage til de steder, hvor optagelserne fandt sted og viser den færdige film frem?

Derfor er forskellen mellem vore dages forjagede nyhedsreportere og datidens vulgært distancerede eksotiske udstillingsvindue ikke altid lige let at få øje på. Krades der lidt i overfladen afsløres det altfor ofte, at fortidens metoder svarer til nutidens.

Hvad sparsom eller ingen research kan føre til er »Rejse mod ukendt mål« et afslørende eksempel på. Kan vi generelt stole på det vi ser?

Hver gang et stykke virkelighed optages på film er der tale om et subjektivt valg. En særlig holdning eller tendens præger det manuskript, som kamerainstillingen udspringer af. Klipningen komprimerer og redigerer billed- og lydsiden og endelig kan en speakerkommentar forstærke den ånd, der ligger bag det pågældende projekt. Det vil med andre ord sige, at begrebet sandhed kun eksisterer som en subjektiv størrelse – den enkelte filmskabers syn på sandheden. »Rejse mod ukendt mål« vedkender sig åbenlyst at filmen, som den oprindeligt var tænkt, aldrig kan være ganske pålidelig. Det er værd at holde sig for øje, når man ser TV-avis og andre nyhedsudsendelser, hvor facts dynges ovenpå

facts og præsenteres på en alvidende facon og journalisten stirrer direkte på én for at man skal stole på ud-sagnet. Den samme autoritet gælder for den velformulerede speakerkommentar på en dokumentarfilm. Grænsen mellem reel oplysning, hvor et problem ansues fra flere vinkler og ren propaganda er ikke altid lige nem at gennemskue. Især ikke i flygtige medier som film eller TV.

»Rejse mod ukendt mål« stiller graden af den vestlige verdens veloplystshed og journalisters og filmfolks ufejlbarlighed i relief. Informationsmængden er stor, og at der finder en vis manipulation sted, er noget vi ved. Men at informationer skulle være direkte løgnagtige eller forvansket til ukendelighed tror de færreste. Og logisk nok. For hvorfor skulle man interessere sig for, hvad der sker i verden, hvis man ikke kunne stole på en vis tilstræbt objektivitet.

Tillid er en positiv menneskelig egenskab, der sætter ind før tvivlen hos de fleste. Men i relation til nyhedsformidling fra u-lande, f.eks. fra den 3. verdens krigshærgede områder, hvor informationerne er vanskelige at kontrollere, er der grund til at være på vagt. Det gælder naturligvis især, når supermagterne har særlige interesser at pleje. Direkte placering af misinformationer, der bringer enten Sovjetunionen eller USA og deres respektive allierede i et dårligt lys, finder sted. F.eks. som i Angola i 1975, hvor cubanernes tilstedeværelse var en

torn i øjet på CIA. Derfor skabte man blandt flere andre mediebegivenheder en løgnehistorie om cubanske soldaters voldtægt af de afrikanske kvinder. Historien blev plantet hos de sædvanligvis velunderrettede kilder, som nyhedsbureauerne Reuter og UPI, og gik verden rundt. Den tidligere CIA-agent, der var ophavsmand til denne og lignende misinformationer har selv fortalt om sine lidt flatterende bedrifter. Da manden fortalte sin historie i TV sprængte han skærmen på samme måde, som Stig Holmquist sprænger lærredet i »Rejse mod ukendt mål«. Tilskuerens kritiske sans skærpes af en film, hvis største fortjeneste er dens opfordring til at stille spørgsmål ved alt, hvad den billedskabte virkelighed har at byde på.

Ulla Hjorth Nielsen

ETIOPIEN

Areal: 1.221.900 m².

Befolkning: ca. 43 mill. (iflg. de seneste FN-opgørelser).

Hovedstad: Addis Abeba, 1,5 mill. indbyggere.

Statssprog: amharisk. Desuden engelsk, italiensk, fransk og arabisk som handelssprog. Totalt over 50 sprog.

Religion: ca. 55% etiopiske kristne (især amharer og tigre), 35% sunnimuslimer (især somalier, danakiler og delvis gallaer), 10% naturreligioner.

Gennemsnitslevvealder: 43 år.

Analfabetisme: (over 14 år): 85%.

Forfatning: Kejserdømme fra 1855, ophævedes officielt 1974. Republik siden marts 1975. Det Provisoriske Militære og Administrative Råd tog magten ved et kup i 1974. Ny forfatning, der officielt betyder opgivelse af det tidligere feudale monarki, har været til folkeafstemning i februar 1987. Reelt en bekræftelse af den førte politik siden 1974. Oprettelsen af de demokratiske folkerepublik, Etiopien, en realitet i løbet af 1987.

Stats- og regeringschef: Mengistu Hailé Mariam.

Etpartsystem: I 1984 blev arbejderpartiet WPE (Workers' Party of Ethiopia) grundlagt.

Fattigdom: Iflg. den etiopiske sundhedsorganisation lever 5,8 mill. mennesker under sultegrænsen og er helt afhængig af international bistand.

Tvangsflytninger: Trods internationale protester finder tvangsflytninger stadig sted. Det skønnes, at flytningerne har krævet imellem 50 og 100.000 dødsopfre. Henvend 3 mill. mennesker er deporteret til nye byer. Kilde: HELE VÆRLDEN I FAKTA 87 (Bonniers 1986).

